

از خود و دیگری نگاشتن

امروزه می‌دانیم که بیشتر خوانندگان داستان مایل به خواندن کتاب‌های زندگی‌نامه‌ای هستند. کاترین بلزی در کتاب *آینده‌ای برای نقد* می‌نویسد: «از میان ۱۲۶ میلیون کتابی که توسط ناشران بریتانیا در سال ۲۰۰۷ م. به فروش رسیده‌است، زندگی‌نامه و خودزندگی‌نامه بزرگ‌ترین بخش بازار را تشکیل می‌دهند»^۱. در نوامبر سال گذشته انتشار کتاب *شدن*^۲ اثر میشل اوباما به‌عنوان بانوی نخست کاخ سفید با استقبال فراوان خوانندگان در کشورهای مختلف روبه‌رو شد. به نظر می‌رسد، در آمریکا این کتاب در صدر پرفروش‌ترین‌ها جای گرفته‌است. در ایران نیز در هفته‌های اخیر ترجمه‌های این کتاب در صدر پرتیراژترین داستان‌ها قرار داشته و از پایان سال ۹۷ تاکنون (پایان خرداد ۹۸) بیش از بیست ترجمه از آن منتشر شده‌است. انتشارات مهراندیش این اثر را با ترجمه علی اسلامی و با عنوان *شدن*، نشر هورمزد با ترجمه مه‌ری مدآبادی و عنوان *شدن*، نشر مانا کتاب با ترجمه سپیده حبیبی و عنوان *میشل اوباما شدن*، نشر روزگار با ترجمه سعید دوج و عنوان *شدن*، نشر پارسه با ترجمه سودابه قیصری و عنوان *میشل شدن* به بازار نشر رسانده‌اند. ترجمه یکی از این کتاب‌ها در عرض یک ماه به چاپ هفدهم رسیده‌است. انتشارات جنگل هم متن انگلیسی آن را در ایران منتشر کرده‌است، علاوه بر این، در فضای مجازی هم متن انگلیسی و ترجمه فارسی آن به فروش می‌رسد.

بدیهی است که این همه اقبال به یک اثر دلایل متعددی دارد که یکی از مهم‌ترین آن‌ها ژانر اثر یعنی اتوبیوگرافی یا همان زندگی‌نامه خودنوشت است. ژانری که در تاریخ ادبی ایران کم‌سابقه است. معدود چهره‌های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و یا ادبی ایران جرأت و فرصت این را داشته‌اند که از خود بنویسند. در حالی که در غرب، نوشتن خاطرات روزانه سنتی دیرینه بوده و امثال کتاب‌های *اعترافات* سنت آگوستین و کتابی دیگر با همین عنوان از ژان ژاک روسو و یا زندگی‌نامه خودنوشت جان استوارت میل را می‌توان یافت.

در تاریخ فرهنگی ما شاید بتوان سفرنامه ناصر خسرو، *المتقذ من الضلال* غزالی یا *کشف الاسرار* روزبهان بقلی را نمونه‌هایی از زندگی‌نامه خودنوشت به‌عنوان بخشی از تاریخ زندگی نویسندگان آن تعبیر کرد. در دوره قاجار با آشنایی بیشتر ایرانیان با ادب غرب اهتمام به نگارش زندگی‌نامه افزایش یافت. در این دوران شخص ناصرالدین شاه خاطرات روزانه خود را می‌نگاشت که اخیراً بخش‌هایی از آن با عنوان *روزنامه خاطرات ناصرالدین شاه* به چاپ رسیده‌است و دخترش تاج‌السلطنه نیز خاطرات خود را ثبت کرد که بعدها با عنوان *خاطرات تاج‌السلطنه* منتشر شد. ابوالقاسم لاهوتی هم در این دوران شرح *زندگانی من* را می‌نویسد و در دوره داستان‌نویسی جدید ایران محمدعلی جمال‌زاده در داستان *سروته یک کرباس* از دوران کودکی و جوانی‌اش حکایت می‌کند و جلال آل‌احمد در داستان *سنگی بر گوری* روایت بچه‌دارنشده خودش و سیمین دانشور و ماجراهای مترتب بر آن را پیش چشم خوانندگان می‌آورد. *سنگی بر گوری* یکی از کمیاب‌ترین آثار در تاریخ نویسندگی ایرانیان است. سناپور در مورد این کتاب می‌نویسد: «جسارت در کلنجاررفتن با چنین موضوعی به کنار، صراحتی که در گفتن پنهانی‌ترین اتفاقات زندگی خصوصی هست، دقتی که در توصیف جزئی‌ترین لحظات این کلنجارهای مدام هست، گستردگی نگاهی که هم تاریخ را بکاود و هم جغرافیا را، هم درونی‌ترین احساسات را بگوید و هم وقایع تاریخی همزمان را (مثل زلزله بویین زهرا) و هم باریک‌بینی برای دیدن ظریف‌ترین احساسات و دروغ‌ها و رنج‌ها داشته باشد و این‌ها را با نثری تکرارناپذیر در بافتی یکدست در هم تنیدن، حاصل را کتابی کرده تا هنوز و بعد از نیم قرن تکرارناپذیر».^۲

از نویسندگان مطرح ایران که هم در زندگی‌نامه‌نویسی و هم خودزندگی‌نامه‌نویسی تجربه دارد، نادر ابراهیمی است. نادر ابراهیمی در *ابن‌مشغله* و *ابوالمشاغل* از روزگار رفته بر خود نوشته و همچنین رمان *مردی در تبعید* / *بدی* را دربارهٔ ملاصدرا نگاشته‌است. همین نویسنده رمانی را هم دربارهٔ زندگی امام خمینی به نگارش درآورده است.^۴

کاترین بلزی در مورد اهمیت زندگی‌نامه در جوامع معاصر غربی به جایگاه ویژه آن اشاره می‌کند. جایگاه آن به‌عنوان «حقیقت» که قدر و اعتباری به نوشتن زندگی می‌بخشد که نمی‌توان آن را به داستان محض نسبت داد (بلزی، ۱۳۹۷: ۷۰). «زندگی‌نامه در جریان اصلی فرهنگ، جدی، آموزنده و آگاهی‌بخش محسوب می‌شود. نوشتن زندگی‌نامه همچون خود داستان، با حفظ لذت طرح داستان و همچنین ادراک ویژه‌ای که به نظر می‌رسد، بین خواننده و شخصیت اصلی شکل می‌گیرد، به آموختن درضمن لذت می‌پردازد (همان). نکاتی که ذکر شد، رمز لذت‌بخش بودن زندگی‌نامه و خودزندگی‌نامه است. جستجوی حقیقت از دریچهٔ خیال تا آنجا که به واقعیت زندگی نزدیک می‌شود و روایت داستانی را هر چه بیشتر

دلپذیر می‌کند.

ایروینگ استون^۵ (۱۹۸۹-۱۹۰۳) نویسنده برجسته آمریکایی رمان‌های زندگی‌نامه‌ای بسیاری را در مورد برجسته‌ترین اشخاص در تاریخ هنر، ادبیات و دانش نوشته‌است. وی در این کتاب‌ها تلاش می‌کند تا مدارک معتبر و مستند مربوط به زندگی‌نامه افراد شهیر را به دست آورد و در ترکیبی از خیال و واقعیت به نوشتن رمان پردازد. بی‌شک خوانندگان این متن همگی رمان شور زندگی نوشته ایروینگ استون را با ترجمه شیوا و دلپذیر محمدعلی اسلامی ندوشن خوانده‌اند. همچنین از دیگر رمان‌های این نویسنده که به فارسی ترجمه شده‌اند، می‌توان رمان‌هایی همچون رنج و سرمستی درباره زندگی میکِل آنژ، شور ذهن درباره زندگی زیگموند فروید، شور هستی درباره زندگی چارلز داروین، عشق جاوید است درباره ماری تاد و آبراهام لینکن را نام برد. این آثار از پرمخاطب‌ترین رمان‌های زندگی‌نامه‌ای بوده‌اند. رومن رولان نیز در چند رمان زندگی‌نامه‌هایی برای بتهوون، میکِل آنژ، تولستوی و گاندی نوشته‌است.

متأسفانه اهتمام به نگارش چنین رمان‌هایی در ایران نادر است. نویسندگان ایرانی کمتر به نوشتن امثال چنین رمان‌هایی دست زده‌اند. همان‌گونه که پیش از این گفته شد، از میان نویسندگان ایرانی نادر ابراهیمی به نگارش رمان‌های زندگی‌نامه‌ای اهتمام داشته‌است. در پایان سال ۱۳۹۷ رضا جولایی در رمان شکوفه‌های عناب ماجرای زندگی و شهادت صور اسرافیل، میرزا جهانگیر خان شیرازی، در باغ شاه تهران در یوم التوب را آورده‌است. شاید بتوان گفت این رمان در نوع خود از معدود رمان‌هایی است که نویسنده در آن با مطالعه تاریخی و دقیق ماجراهای زندگانی میرزا جهانگیرخان و روزهای پرتلهاب پس از امضای مشروطیت، اثری ماندگار آفریده‌است.

در این شماره از مجله دو مقاله درباره رمان‌های زندگی‌نامه‌ای مولانا جلال‌الدین مولوی و شمس تبریزی، یار غار وی و همچنین دختر خوانده وی، کیمیا درج شده‌است. رمان چهل قانون عشق با بیش از یازده ترجمه و بالاترین آمار فروش کتاب در ایران چندسالی است بر صدر پرفروش‌ترین کتابفروشی‌ها جای گرفته و پس از ترجمه ارسلان فصیحی در سال ۱۳۹۳ چندین ترجمه دیگر از آن منتشر شده‌است. به نظر می‌رسد، هر ناشری علاقه‌مند بوده که ترجمه‌ای از این رمان را در کارنامه نشر خود جای دهد. رمان چهل قانون عشق به شرح ماجرای عشق شورانگیز میان مولانا و شمس تبریزی می‌پردازد و خواننده را با خود به قونیه قرن هفتم هجری می‌برد. در این رمان همزمان روایتی موازی از داستان عشقی دیگر میان مرد و زنی میان سال به نام‌های عزیز زاهارا و آلا که اهل آمریکا است، روایت می‌شود. درباره این رمان در یکی از مقالات این شماره به تفصیل صحبت شده‌است. این رمان نه تنها به زبان فارسی بلکه به دیگر زبان‌ها هم ترجمه شده و

با اقبال فراوان مواجه بوده‌است. از جمله دلایل اقبال به این اثر را می‌توان چنین برشمرد: نخست اینکه ژانر اثر در زمره آثار زندگی‌نامه‌ای جای دارد و دیگر این که رمان طرحی از زندگی یکی از چهره‌های مهم تاریخ جهان را ترسیم کرده‌است. داستان زندگانی مولانا و عشق پرشور او به شمس تبریزی همواره مورد توجه و پرسش بوده‌است و مردمان از روزگار گذشته تا امروز در پی یافتن پاسخی به چند و چونی آن. جز چند کتاب تحقیقی معتبر درباره زندگی مولوی از بدیع‌الزمان فروزانفر و عبدالحسین زرین‌کوب و عبدالباقی گولپینارلی کتاب دیگری را که پاسخگوی این پرسش‌ها باشد، نمی‌توانیم معرفی کنیم. تاکنون داستان زندگی مولانا در رمانی بازخوانی و بازیابی نشده‌است و در برابر سیل خوانندگان داستان در قرن اخیر پاسخگو نبوده‌ایم. الیف شافاک، نویسنده ترک در سال ۲۰۱۳ م. اقدام به انتشار رمان *چهل قانون عشق* کرد. پیش از این رمان نویسنده‌ای بریتانیایی درباره زندگی کیمیاخاتون نوشت که با عنوان *دختر مولانا*^۷ توسط چند مترجم به فارسی برگردانده شد. همچنین، سپیده قدس نیز رمانی با عنوان *کیمیاخاتون* منتشر کرد که آن هم با اقبال روبرو شده‌است، اما *چهل قانون عشق* که نخستین ترجمه آن با عنوان *ملت عشق* شناخته شد، نخستین رمان درباره زندگی خود مولانا و ماجرای دیدار وی با شمس تبریزی است.

سردبیر

مریم حسینی

فصلنامه نقد کتاب

ادبیات و هنر

سال دوم، شماره ۶
تابستان ۱۳۹۸

۶

پی‌نوشت

۱. بلزی، کاترین (۱۳۹۷). *آینده‌ای برای نقد*. ترجمه حبیب رستمی. تهران: نیماژ. ص ۷۰.
2. Becoming
۳. سنایور، حسین (۱۳۹۷). *آغازکنندگان رمان مدرن ایران*. تهران: چشمه. ص ۵۳.
۴. این رمان در دو جلد با عنوان سه دیدار با مردی که از فراسوی باور ما می‌آمد منتشر شده‌است. ظاهراً ابراهیمی فرصت تألیف جلد سوم را نمی‌یابد.
5. Irving Stone
6. Fourty rules of love
7. Daughter of Rumi